

T. XVII (2014) Z. 2 (34)
ISSN 1509-1074

ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ

Periodicals of the Historical
Museum of the Polish Peasant
Movement in 1985–2013

**Periodyki Muzeum
Historii Polskiego
Ruchu Ludowego
w latach 1985–2013**

Instytut Informacji Naukowej
i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
ul. Podchorążych 2
PL 30-084 Kraków
e-mail: grzegorz.niec@wp.pl

**Grzegorz
NIEĆ**

KEY WORDS:

History of the Polish press since the 1980,
party political publications, publications
of the Museum the Polish Peasant Movement,
the agrarian parties in Poland, United People's
Party (ZSL), Polish People's Party
(PSL)

SŁOWA KLUCZOWE:

Polska, Warszawa, PRL, transformacja ustrojowa,
ruch ludowy, ZSL, PSL, muzealnictwo, czasopisma
naukowe, czasopisma popularnonaukowe, prasa
politycznego ruchu ludowego, „Zeszyty Historyczne
Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”,
„Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego
Ruchu Ludowego”, „Śladami Naszych Ojców”

ABSTRACT

The article outlines the history of the Museum
of the Polish Peasant Movement and its
periodicals — *The Yearbook of the Historical
Museum of the Polish Peasant Movement and
In the Footsteps of Our Fathers*. The Museum
is closely connected with the political
representation of Poland's agrarian community.
At first it was the United People's Party (ZSL),
and since 1991 the Polish People's Party (PSL).
As our analysis demonstrates the periodicals,
both academic and popular, published under the
Museum's auspices invariably reflect the party
line, or even party propaganda, in the spheres
of tradition and history.

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono historię Muzeum
Polskiego Ruchu Ludowego i jego periodyków
— „Rocznik Historyczny Muzeum Historii
Polskiego Ruchu Ludowego” i „Śladami
Naszych Ojców”. Muzeum jest ściśle związane
z politycznym ruchem ludowym, którego
trzon w chwili powstania placówki stanowiło
Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, a od 1991 r.
Polskie Stronnictwo Ludowe. Periodyki są zarówno
czasopismami naukowymi i popularnonaukowymi,
jak i siłą rzeczy wpisywały i wpisują się
w propagandę partii, realizując w obszarze tradycji
i historii określoną politykę informacyjną, co
potwierdza przeprowadzona analiza ich zawartości.

Streszczenie

Funkcjonujące w systemie politycznym PRL Zjednoczone Stronictwo Ludowe było podporządkowane PZPR — miało wyraźnie określone i ograniczone możliwości działania, wpływ na losy państwa. Kulturowanie tradycji, popularyzowanie historii ludowych partii stały się w takiej sytuacji niezwykle istotne dla utrzymania tożsamości formacji i jej integracji, stąd tak wiele instytucji i inicjatyw w tym zakresie w latach 1956–1989. Podobnie po 1989 r., kiedy to ze zmiennym szczęściem PSL walczy o przetrwanie na scenie politycznej, sprawy te są istotnym elementem polityki informacyjnej partii. Jedną z takich instytucji jest Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie, które powstało w 1984 roku i zrazu zostało wpisane w system „pracy ideowo-wychowawczej” Stronictwa. Podobnie jak inne placówki tego typu Muzeum prowadzi działalność wydawniczą, m.in. nieprzerwanie od początku swego istnienia wychodzi periodyk — „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”, którego 27 numer ukazał się w 2012 r.; zaś w latach 2000–2003 podjęto próbę wydawania czasopisma popularnonaukowego pt. „Śladami Naszych Ojców”. Periodyki te, zachowujące charakter pism naukowych i popularnonaukowych, swoją treścią wpisują się jednocześnie w nurt prasy politycznego ruchu ludowego. Analiza treści wykazuje, że realizują — we właściwy dla siebie sposób — politykę historyczną swojego patrona. Wypełniając zadania statutowe, przede wszystkim poprzez działalność wystawienniczą i wydawniczą, Muzeum popularyzuje w sposób szczególnie pewne momenty w historii ruchu oraz postaci, odpowiednio je interpretując. Nierzadko podejmowane tematy i komentarze wpisują się w bieżące wydarzenia, sytuację państwa i samego PSL.

Czasopisma wydawane przez muzea, archiwa i biblioteki zajmują ważną pozycję wśród polskich periodyków naukowych i popularnonaukowych — niemało jest między nimi renomowanych tytułów o wieloletniej tradycji. Ich poziom naukowy i edytorski jest zróżnicowany, różnie też bywa z regularnością ukazywania się, dystrybucją i dostępnością. Zadaniem, jakie sobie stawiają redakcje, jest popularyzacja wiedzy związanej z profilem i działalnością placówki, prezentacja jej dorobku, aktywizacja pracowników i współpracowników, a także — w zależności od jej typu i charakteru — promocja regionu, środowiska, postaci, idei itp.¹

I. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego — jego geneza, znaczenie i działalność

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego jest placówką szczególną, zarówno z uwagi na swój rodowód, jak i miejsce oraz rolę, jaką pełni w szeroko pojmowanej formacji politycznej, w której centrum znajdowało się w chwili jego utworzenia Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, i którego sukcesorem jest od 1991 r. Polskie Stronnictwo Ludowe. Podobnie jak inne muzea jest instytucją kultury, przede wszystkim gromadzącą, opracowującą i eksponującą swoje kolekcje; równocześnie jednak powołane zostało z inicjatywy partii politycznej i skupionego wokół niej środowiska po to, aby wzmacniać, kultywować i propagować ich dzieje, dorobek i głoszone idee. Funkcjonujące w ramach Muzeum periodyki, które zostaną omówione, mieszczą się zatem zarówno w obszarze prasy politycznego ruchu ludowego², jak i czasopism naukowych i popularnonaukowych.

Kultywowanie tradycji, ideowa i historyczna podbudowa była istotna niemal od samego początku politycznego ruchu ludowego — legitymowała nie tylko formację, ale i warstwę społeczną przez nią reprezentowaną. Na początku były to nie-

---

¹ *Czasopisma naukowe, bibliotek, archiwów, muzeów. Tradycje — role — perspektywy*, red. A. Królczyk, Kórnik 2010, s. 8.

² W.M. Kolasa, G. Nieć, *Bibliografia historii prasy polskiego ruchu ludowego*, Warszawa 2012, s. 95.

które epizody z dziejów Polski, jak na przykład rola chłopów w walce z najazdem szwedzkim w połowie XVII w. czy insurekcja kościuszkowska, z czasem gromadził się repertuar nowszy, związany już bezpośrednio z dorobkiem ludowych stronnictw, udziałem chłopów w wojnie (szczególnie 1920 r.), ruchu oporu, odbudowie kraju. Kształtowano własną wizję przeszłości i jej interpretację, która odzwierciedlała także podziały i różnice ideowe między poszczególnymi organizacjami, nurtami ruchu³. Działalność w tym zakresie nabrała znaczenia już w momencie rządów sanacji i zaostrzonej walki politycznej lat 1926–1939, jednakże po drugiej wojnie światowej, w warunkach Polski Ludowej i jej specyficznego systemu partyjnego było to zjawisko bez precedensu — w swoim wymiarze i zasięgu.

Dynamika i dramaturgia lat 1945–1948 nie sprzyjała rozwojowi badań nad dziejami ruchu ludowego, aczkolwiek władze PSL dostrzegały potrzeby w tym zakresie⁴, z kolei w pierwszych latach istnienia ZSL nie było do tego w ogóle warunków. Praktycznie wszystkie publikacje z tej tematyki opublikowane w latach 1949–1955, także sygnowane przez ZSL, są produktem propagandy stalinowskiej. Względnie swobodne i autonomiczne życie organizacyjne, w tym i rozwój historiografii ruchu ludowego zaistniały dopiero po 1956 r.

Po kilku burzliwych latach „utrwalania władzy ludowej” w wyniku sfałszowanych wyborów 1947 r. komuniści ostatecznie przejęli władzę, którą niepodzielnie sprawowali przez następne czterdzieście lat. Z części spacyfikowanych i zdziesiątkowanych resztek opozycji sformowano tzw. „stronnictwa sojusznice” — Stronnictwo Demokratyczne (formalnie istniejące od 1939 r. i reaktywowane po wojnie pod auspicjami PPR) oraz wspomniane ZSL, na które złożyły się resztki Polskiego Stronnictwa Ludowego (tzw. mikołajczykowskiego) i Stronnictwo Ludowe (tzw. lubelskie) będące *de facto* ekspozyturą PPR⁵. Stronnictwa te funkcjonowały w ściśle ograniczonych i określonych ramach jako partnerzy (czytaj: wasale) Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Hegemon pilnie ich nadzorował, nie dopuszczał do kluczowych i strategicznych spraw państwa, zapewniał jednak byt — formalny (uczestnictwo w organach władzy, nomenklaturze) oraz materialny, obejmujący

³ B. Jakubowska, *Ruch ludowy wobec przeszłości narodowej (do 1939 r.)*, Warszawa 1995.

⁴ Już w 1945 r. powołano w ramach PSL wydział „Historia ruchu ludowego w konspiracji”, którym kierował Józef Niecko, a w roku 1948, już po wspomnianych wyborach 1947, utworzono Wydział Historyczny. Warto podkreślić, że tego typu komórka istniała także w strukturach komunistycznego SL. Działalność obu komisji, współpracujących zresztą między sobą, została po 1950 r. wyhamowana. W tym krótkim czasie udało się jednak, przede wszystkim, zabezpieczyć szereg dokumentów i pamiątek (zob. J. Gmitruk, J. Mazurek, K. Sikora, *Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Historia, zbiory, ekspozycja*, Warszawa 2004, s. 7–8).

⁵ Zob. m.in.: J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce — funkcje — relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1995; tenże, *ZSL — rola i miejsce w systemie partyjnym PRL*, [w:] *Dzieje i przyszłość polskiego ruchu ludowego...*, t. 2: *Polska Ludowa (1944/45–1989)*, red. W. Paruch, S. Pastuszka, R. Turkowski, Warszawa 2002; J. Gmitruk, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe 1949–1989*, Warszawa 2004 (tu bibliografia).

— co było w warunkach gospodarki niedoborów, reglamentacji dość ważne — także najrozmaitsze przywileje i przydziały. Docelowo organizacje te miały z początku w „naturalny” sposób zaniknąć w procesie budowania w Polsce komunizmu. Ich miejsce i rola w systemie politycznym PRL nie uległy w sposób zasadniczy zmianie przez cały okres jej istnienia, jednakże po odwilży 1956 r. nastąpiło pewne, nawet znaczne poluznienie sztywnych reguł, osłabił terror, pojawiły się — czasami niemałe — obszary swobody, możliwości rozwoju rozmaitych form życia organizacyjnego, zarysowała się specyficzna autonomia. Owe możliwości zostały, jak się wydaje, skrupulatnie wykorzystane⁶. Działacze mogli wykazać się większą inicjatywą, powróciło życie w sparaliżowane stalinowskim terrorem szeregi. Podjęto działania mające na celu utrzymanie i podkreślenie odrębności formacji, wzmocnienie jej tożsamości. Były to działania świadome i celowe, kierownictwo ZSL, wobec dość wąskiego pola manewru w polityce, skierowało swoją uwagę na pozostałe obszary aktywności społecznej — kulturę, naukę i oświatę, z niemałym — jak się okazało — powodzeniem. Działalność na tych polach w istotny sposób podbudowywała organizację, zaznaczała jej istnienie, stanowiła swego rodzaju protezę, widoczny ekwiwalent wobec fundamentalnych ograniczeń w sferze polityki. Pamięć chwalebnej i heroicznej, a także „normalnej” (tu w rozumieniu — wolnej i suwerennej) historii — była swego rodzaju strategią przetrwania.

Badania nad historią ruchu ludowego rozwijały się dynamicznie przez cały okres 1956–1989 pod patronatem Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, którego kierownictwo, praktycznie bez wyjątków, nie szczędziło sił i środków na ten cel⁷. Aktywność ZSL i współpracujących z nim historyków, publicystów, dziennikarzy i pisarzy była ściśle związana, także organizacyjnie, z „pracą ideowo-wychowawczą”. Nie odbywało się także poza życiem politycznym PRL — jego codzienną praktyką i kolejnymi przesileniami. We wskazanym wyżej przedziale czasowym wyróżnić należy dwa momenty niezwykle istotne dla rozwoju instytucji wykonujących te zadania, jak i samego Stronnictwa. W następstwie przemian po 1956 r. doszło do utworzenia Zakładu Historii Ruchu Ludowego (1960), który wydawał m.in., i wydaje po dziś dzień, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”. Pierwszy numer pisma ukazał się jeszcze przed utworzeniem tej instytucji w 1959 r.⁸ Po niespełna ćwierćwieczu, w latach 80. w warunkach postępującej erozji systemu

⁶ Zob. R. Turkowski, *Walka o zachowanie tożsamości politycznej w szeregach Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (1949–1962)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2000, nr 31.

⁷ J. Jachymek, *Dorobek polskiej historiografii ruchu ludowego. Stan badań i postulaty badawcze*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1998, nr 30, s. 3–37.

⁸ S. Dąbrowski, *Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego — pierwsze trzydziestopięciolecie 1959–1994*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1995, nr 29, s. 121–141; A. Krawczyk, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” (1959–1989 — pismo, twórcy, środowisko), [w:] *Więś i ruch ludowy w Polsce i Europie*, t. 1: *W kręgu historii i tradycji*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, F. Kampka, Warszawa 2012, s. 737–758.

i rozwoju oraz aktywizacji opozycji, także wewnątrz ruchu ludowego⁹, powołano do życia w roku 1984 w Warszawie Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Placówka ta ma swój periodyk — najpierw „Zeszyty Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”, a później „Rocznik Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”, którego do tej pory wyszło 27 numerów, a ponadto w latach 2000–2001 podjęto tam próbę wydawania czasopisma popularnonaukowego pt. „Śladami Naszych Ojców”¹⁰.

W samym środowisku historyków ruchu ludowego, w większości związanych z ZSL, podobnie jak to miało miejsce w samej partii, ścierały się różne tendencje i postawy — od skrajnie lojalistycznych i doktrynerskich do kontestatorskich, a nawet jawnie opozycyjnych. Charakterystyczną bowiem cechą ruchu ludowego było swego rodzaju zachodzenie środowisk na siebie, wzajemne kontakty, obejmujące także tzw. konfederatów krakowskich i emigrację¹¹. Spotkanie, trudne i nawet niemożliwe na płaszczyźnie politycznej, spełniało się na gruncie historii i tradycji. Tak wyrosła m.in. idea utworzenia Muzeum Wincentego Witosa w Wierchosławicach w r. 1966, które powstało w 1971 r. i działa do dziś¹². Pamiętać jednak należy, że układ geopolityczny i wewnętrzny PRL pozostawał nienaruszony. Dążenia do autonomizacji Zakładu Historii Ruchu Ludowego zostały zatrzymane i z czasem został on podporządkowany Wydziałowi Pracy Ideowo-Wychowawczej NK ZSL, ponadto w skład Rady Naukowej Zakładu obligatoryjnie wchodził w odpowiedniej liczbie historycy związani z PZPR¹³.

Lata 80. — ostatnia dekada dziejów ZSL to czas wyjątkowej aktywności Stronictwa i wzmożonej rozbudowy jego struktur. Ferment lat 1980–1981 objął także środowiska ludowców, zawzięcie dyskutowano na tematy historyczne, domagano się również wzmocnienia politycznej pozycji partii. Wprawdzie reformatorskie tendencje w ramach ZSL zostały odgórnie wyciszone¹⁴, to jednak ożywienie w szeregach utrzymywało się. Domagano się m.in. wyjaśnienia tzw. „białych plam” w historii

---

⁹ A. Friszke, *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, Londyn 1994, s. 537 i n.; T. Koczur, *Polityczny ruch ludowy w Polsce — transformacja partyjna. Myśl polityczna, organizacja, działalność, przemiany wewnętrzne*, Toruń 2005, s. 13 i n.

¹⁰ J. Gmitruk, *Dorobek edytorski Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie*, Warszawa 2005, s. 173–186; L. Kaczanowski, *Wydawnictwa*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” (dalej: „RHMHPRL”) 2000, nr 15: wyd. spec., s. 86–88.

¹¹ Zob. m.in. B. Dereń, *Krakowscy konfederaci. Ludowa opozycja w Krakowskim w latach 1945–1974*, Warszawa 2003.

¹² J. Kupiec, K. Sroka, *Muzeum Wincentego Witosa w Wierchosławicach*, [w:] *80 lat Muzeum w Tarnowie*, [red. A. Bartosz], Tarnów 2007, s. 277–290.

¹³ Zob. J. Gmitruk, J. Mazurek, K. Sikora, *Muzeum Historii...*, s. 9–10.

¹⁴ Miesiąc przed wprowadzaniem stanu wojennego, w listopadzie 1981 r. odwołano z funkcji prezesa NK ZSL Stefana Ignara, polityka wyrazistego i potrafiącego się sprzeciwić silniejszemu partnerowi, którego wybrano na fali przemian w maju 1981 r. Zastąpił go na tym stanowisku, uległy wobec PZPR, Roman Malinowski, bano się bowiem, że Ignar sprzeciwi się rozwiązaniom siłowym (Z.

najnowszej Polski, zwłaszcza dotyczących początków Polski Ludowej i zdławienia PSL mikołajczykowskiego¹⁵. Już na VIII Kongresie ZSL (13–15 grudnia 1980) podjęto uchwałę o budowie pomnika Wincentego Witosa w Warszawie i upamiętnieniu innych przywódców ruchu ludowego oraz zorganizowaniu muzeum¹⁶. W ciągu kilku lat została ona zrealizowana, mimo zmiany sytuacji politycznej i obiektywnych trudności, jakich w tym czasie nie brakowało. Pozwoliła na to stosunkowo dobra sytuacja materialna Stronnictwa — finansowanego z budżetu i posiadającego także szereg dochodowych instytucji (spółdzielnie); a także polityka PZPR, która w ramach podejmowanych działań zmierzających do pozyskania społecznego zaufania, wspierała wasali. Stanowili oni przecież atrapę demokracji, tworzyli koalicję¹⁷.

Muzeum utworzył Minister Kultury i Sztuki w dniu 1 lipca 1984 roku jako „państwową jednostkę organizacyjną, finansową z Centralnego Funduszu Rozwoju Kultury i rozliczającą się z tym Funduszem na zasadach obowiązujących zakłady budżetowe”. Statut wyraźnie stanowił, że

przedmiotem działania Muzeum jest gromadzenie, przechowywanie, konserwowanie, opracowywanie, udostępnianie społeczeństwu materiałów i dokumentów obrazujących rozwój polskiego ruchu ludowego, wkład działaczy ludowych w rozwój i umacnianie sojuszu robotniczo-chłopskiego, a także rolę ruchu ludowego w procesie tworzenia współczesnej kultury narodu polskiego¹⁸.

ZSL, inicjator i główny zainteresowany, zapewniło sobie wpływ na obsadę stanowiska dyrektora placówki. Miał on być rekomendowany przez Naczelny Komitet ZSL oraz Radę Muzeum, której przewodniczył dyrektor Zakładu Historii Ruchu Ludowego. Muzeum cieszyło się poważnym wsparciem ZSL do 1989 r., czyli do momentu, w którym doszło do przewrotu ustrojowego w Polsce i w konsekwencji przekształceń systemu politycznego. Stronnictwo weszło w proces transformacji, który doprowadził do powstania współczesnego PSL¹⁹.

Kaczyński, P. Popiel, A. Przybylska, *Kalendarium historii polskiego ruchu ludowego*, Warszawa 2008, s. 228, 230).

¹⁵ G. Nieć, *Między historią, tradycją a polityką. Ludowcy w okresie przelomu ustrojowego 1989–1991*, Kraków 2004, s. 33–92.

¹⁶ *VIII Kongres Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego 13–15 XI 1980 r. Stenogram*, Warszawa 1983, s. 591.

¹⁷ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004, s. 51 i in.; T. Koczur, *Polityczny ruch...*, s. 97–162.

¹⁸ Zarządzenie nr 8 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1984 r., „Zeszyty Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” (dalej: „ZMHPRL”) 1985, n1, s. [1].

¹⁹ G. Nieć, *Między historią...*, s. 167 i n.; T. Koczur, *Polityczny ruch...*, s. 163 i n.

Siedzibą Muzeum stała się Żółta Karczma — zabytkowy budynek przy ulicy Wilanowskiej w Warszawie²⁰. Z ramienia ZSL działania organizacyjne placówki koordynował Józef Fajkowski, który został z chwilą jej utworzenia powołany na stanowisko dyrektora. Był on z wykształcenia historykiem, posiadał na swoim koncie prace z zakresu historii ruchu ludowego. Przez wiele lat pracował w aparacie zeteselowskim oraz administracji państwowej i dyplomacji, m.in. jako wiceminister kultury i sztuki (1972–1981) i ambasador PRL w Finlandii (1982–1983). Dla byłego wiceministra i ambasadora nie był to zapewne awans. Z jego wspomnień zbyt wiele o Muzeum się nie dowiemy, ten epizod jego kariery jest potraktowany wyjątkowo enigmatycznie. Fajkowski skupił się przede wszystkim na — dość zresztą znamiennej dla tego środowiska — „martyrologizacji” i reinterpretacji własnego życiorysu²¹. Na stanowisku dyrektora Muzeum zastąpił go w 1989 r. Józef Emil Czajkowski — były kierownik Wydziału Pracy Ideowo-Wychowawczej NK ZSL, a w 1997 r. Janusz Gmitruk urzędujący po dziś dzień. Ten ostatni jest aktywnym historykiem ruchu ludowego, a jednocześnie wyjątkowo sprawnym menadżerem.

W nowych czasach status Muzeum jako jednostki budżetowej podległej Ministerstwu, z początku uwierający Stronnictwo, zapewnił mu dalszą, bezpieczną egzystencję. Rozpadający się system polityczny PRL z jednej strony ubezwłasnowolnił ZSL, z drugiej zaś gwarantował mu przecież udział we władzy i płynących z niej korzyściach. W nowej rzeczywistości PSL, zbudowane na podstawach materialnych i organizacyjnych ZSL, musiało walczyć o przetrwanie. Pozbywano się zatem sukcesywnie kosztownego, rozbudowanego aparatu, jak i najrozmaitszych instytucji, jakie narosły wokół ZSL w latach 1949–1989. Z dawnej, rozległej struktury zostało niewiele. Zakład Historii Ruchu Ludowego praktycznie już nie istnieje; Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza jest tylko cieniem potężnej niegdyś oficyny, z szeregu wysokonakładowych tytułów prasowych ostał się, praktycznie zredukowany do roli wewnątrzpartyjnego biuletynu, jedynie „Zielony Sztandar”. Muzeum natomiast, mocno przecież związane ze Stronnictwem, prosperowało i prosperuje całkiem nieźle, a byt jego nie wydaje się być zagrożony. W 1993 r., kiedy to po wygranych wyborach władzę w kraju objęła koalicja SLD–PSL²², resort kultury przypadł ludowcom. Podniesiono wtenczas Muzeum do rangi „narodowej instytucji kultury” i przekazano mu pałac Blanka w Warszawie przy ul. Senatorskiej²³. Od czasu reformy administracyjnej w 1999 r. jest to samorządowa instytucja kultury, która podlega Zarządowi Województwa Mazowieckiego, województwa którego marszałkiem jest nieprzerwanie od 2001 r. Adam Struzik z PSL. Muzeum

²⁰ E. Marcinkowska, *Od „Żółtej Karczmy” do pałacu Blanka — o siedzibach Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego*, „RHMHPRL” 2000, nr 15: wyd. spec., s. 17–23.

²¹ J. Fajkowski, *Zapiski*, Warszawa 2007, s. 106–109.

²² A.L. Sowa, *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945–2001)*, Kraków 2001, s. 363 i n.

²³ E. Marcinkowska, *Od „Żółtej Karczmy” ...*, s. 23–27.

dysponuje również oddziałami w Sandomierzu i Piasecznie k. Gniewu; patronuje także szkołom. Od 1989 r. istnieje i działa Towarzystwo Przyjaciół MHPRL. Mocno związane z Muzeum jest Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne, Wszechnica Świętokrzyska, a także środowisko Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, dawnej Akademii Podlaskiej, i Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W ciągu dwudziestu pięciu lat zorganizowano kilkaset wystaw w budynkach Muzeum oraz w ponad stu innych obiektach — placówkach muzealnych i kulturalno-oświatowych, parlamencie, siedzibie PSL, a także w szkołach²⁴. Wzmoczona aktywność obejmuje nie tylko przygotowanie ekspozycji, ale także wydawnictwa, w tym dwa czasopisma²⁵.

II. Periodyki Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

1. Od „Zeszytów MHPRL” do „Rocznika Historycznego MHPRL”²⁶

W Statucie zapisano, że MHPRL „publikuje katalogi, informatory, przewodniki po wystawach i wyniki badań oraz wydaje prace naukowe i popularnonaukowe w formie albumów, roczników itp., a także informatory z zakresu swych prac i zbiorów w postaci folderów, składanek itp.”²⁷ Periodyk, który wychodzi po dziś dzień, zaczęto wydawać już w pierwszym roku działalności placówki. W latach 1985–1994 ukazało się osiem kolejnych numerów pod tytułem „Zeszyty Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” w formacie A5. Pierwszy numer z 1985 r. przygotowano jeszcze w trakcie prac organizacyjnych i zawierał on podstawowe informacje oraz dokumenty założycielskie placówki — nowego ogniwa ZSL „na odcinku” wychowawczo-propagandowym. Na kilkunastu stronach powielonego maszynopisu znalazły się, oprócz wstępu dyrektora, akty prawne — zarządzenie ministra o powołaniu Muzeum i Statut oraz krótkie teksty dotyczące innych, realizowanych wówczas

²⁴ Zob. J. Gmitruk, J. Mazurek, K. Sikora, *Muzeum Historii...*, s. 183–237.

²⁵ J. Gmitruk, *Dorobek edytorski...* s. 23.

²⁶ Zob. D. Pasiak-Wąsik, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” nr 1–19, Warszawa 1985–2003 [recenzja], „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2004, nr 33, s. 534–542; G. Nieć, „Rocznik Historyczny Muzeum Polskiego Ruchu Ludowego” — dwadzieścia pięć lat placówki i pisma na przełomie epok, [w:] *Czasopisma naukowe...*, s. 93–105. Z tego ostatniego tekstu zostały wykorzystane w niniejszym niektóre ustalenia i konkluzje.

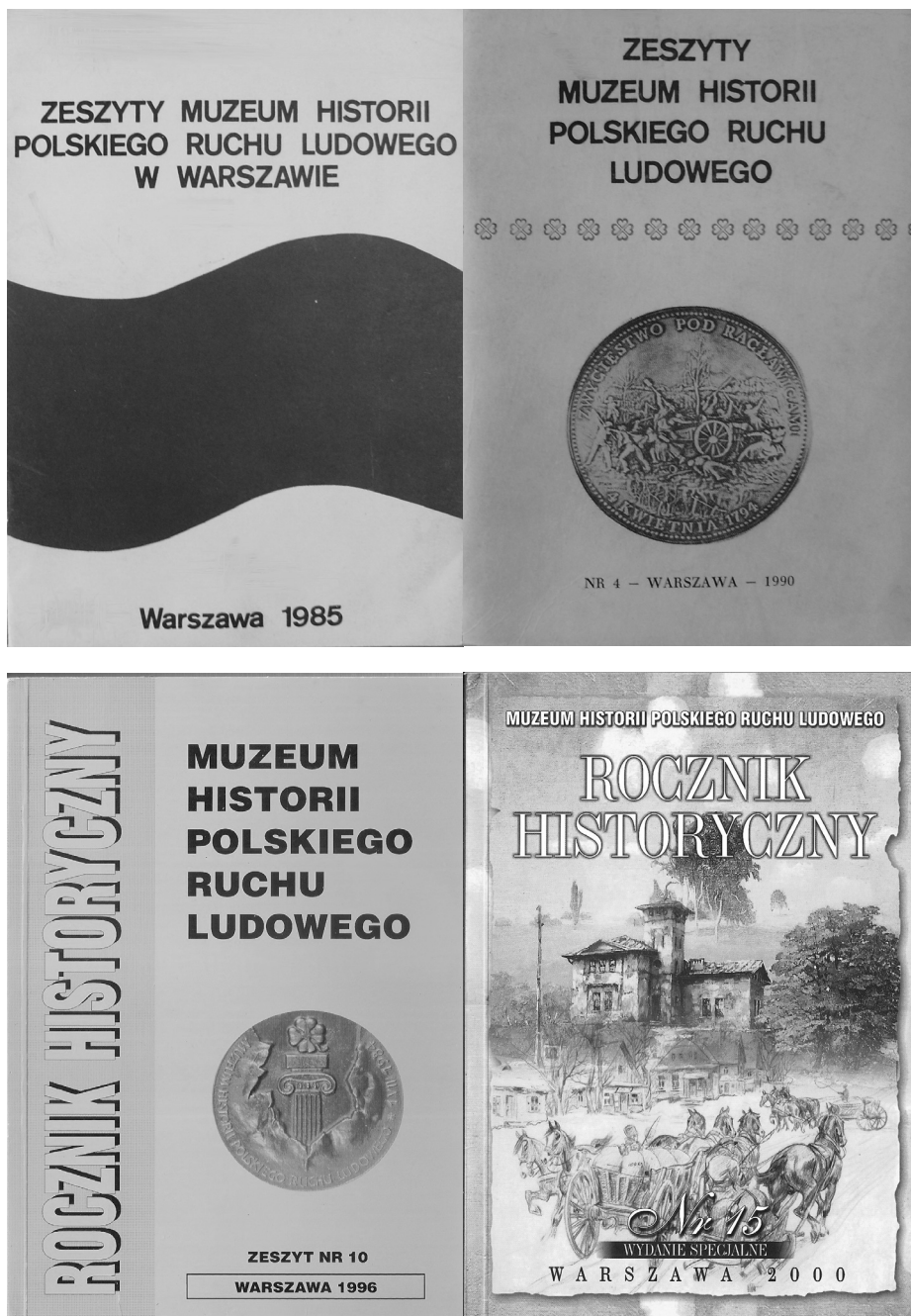
²⁷ Statut Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, „ZMHPRL” 1985, nr 1, s. 2.

przedsięwzięć — Książnicy Ruchu Ludowego oraz pomnika Wincentego Witosa. We wstępnym artykule Fajkowski, kreśląc cele i zdania Muzeum, wskazał wyraźnie na jego polityczne umocowanie i rolę, zgodne z linią polityczną ZSL, podkreślając kilkakrotnie wagę podstaw ustrojowych i deklarując, że „szczególnie będziemy upowszechniali wkład ludowców w tworzenie sojuszu robotniczo-chłopskiego i budowę Polski Ludowej”. Nowa placówka — deklarowano — będzie „służyć przede wszystkim politycznej i historycznej edukacji członków ZSL, wychowaniu młodzieży oraz zapoznaniu z ruchem ludowym jak najszerzych kręgów polskiego społeczeństwa”. Ruchu ludowy — należy podkreślić — to nie tylko partie polityczne i organizacje młodzieżowych, ale również inne formy aktywności społecznej i kulturalnej wsi, jak: kółka rolnicze, spółdzielczość, koła gospodyń wiejskich, organizacje gospodarcze, szkoły rolnicze oraz Ochotnicze Straże Pożarne i inne. Ponadto w obrębie zainteresowań MHPRL znalazły się także rolnictwo, kultura ludowa oraz życie codzienne wsi i jej mieszkańców.

Na drugi i trzeci numer „Zeszytów” przyszło długo czekać, bo ukazały się one dopiero w przełomowym 1989 roku. Wydano je w zeteselowskiej oficynie — Ludowej Spółdzielni Wydawniczej. Podniósł się wyraźnie poziom edytorski — staranna redakcja, dobry papier i zawartość odpowiadająca już standardom muzealnego czasopisma naukowego, na które składały się prace naukowe związane z profilem placówki, dotyczące zgromadzonych eksponatów oraz materiały dokumentujące jej działalność²⁸. Kilkudziesięciostronicowy zeszyt wypełniły artykuły z zakresu historii ruchu ludowego (T. Kisielewskiego, *Elementy do definicji pojęcia ruchu ludowego*; J. Fajkowskiego, *Mazurska Partia Ludowa 1896–1914*), jak i przedstawiające zbiory malarstwa i numizmatów oraz działalność i zasoby Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL. Jubileuszowy rok 45-lecia PRL i 40-lecia ZSL okazał się być jednocześnie ostatnim dla jednego i drugiego, choć nikt tego — jak się wydaje — nie przewidywał. Numer trzeci „Zeszytów”, mimo że nosi tę samą datę co pierwszy, ukazał się już w zupełnie innej atmosferze i sytuacji, co znajduje odzwierciedlenie w jego zawartości. Podczas obrad Okrągłego Stołu (6 lutego — 5 kwietnia) zaktywizowało się na szerszej arenie wiele środowisk opozycyjnych i kontestatorskich, także w ruchu ludowym; zjawiska te nasiliły się podczas kampanii wyborczej do parlamentu. Przetoczyła się, także przez łamy zeteselowskiej prasy, dyskusja na tematy polityczne i historyczne. Artykuł Stanisława Dąbrowskiego o wyborach 1947 r., jaki znalazł się w omawianym trzecim zeszycie, ukazywał ciemną stronę PPR i jej metody walki politycznej²⁹, ponadto zamieszczono omówienie *Spotkań z najnowszą historią Polski i Europy*, odbywających

²⁸ Zob. G. Wrona, *Polskie czasopisma naukowe w latach 1918–1939*, Kraków 2005, s. 17–18, 175 i in.

²⁹ S. Dąbrowski, *Wybory 1947 — układ sił politycznych, kampania wyborcza*, „ZMHPRL” 1989, nr 3, s. 18–33.

Rycina 1.

Kolejne wersje okładek „Zeszytów” i „Rocznika”

się w Muzeum w 1988 r. i dotyczących tzw. „białych plam”. W ciągu poprzednich dekad historycy związani z ZSL na ogół omijali bądź traktowali bardzo oględnie historię ruchu ludowego po 1945 r. Przemiany polityczne, poluznienie i wreszcie zniesienie cenzury w 1990 wytworzyło nową sytuację, w której mogli oni wejść na te obszary, jednocześnie nadrabiając zaległości i odpowiadając na zapotrzebowanie partii oraz rzesz członkowskich. W ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat pojawiło się wiele pozycji z tej tematyki — książek, jak i licznych, różnego rodzaju publikacji w czasopiśmie, w tym przede wszystkim „Roczniku MHPRL” i „Rocznikach Dziejów Ruchu Ludowego”.

Od 1989 r. omawiany periodyk ukazuje się regularnie, z ciągłą numeracją, mimo zmiany tytułu, jaka nastąpiła w 1995 r., kiedy to „Zeszyty Muzeum Historii Ruchu Ludowego” zamieniły się w „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego”. Od trzeciego do piątego numeru ustalił się porządek pisma, który — z niewielkimi zmianami — utrzymał się do dziś. W numerze trzecim były dwa działy: „Materiały problemowe” i „Informacje, polemiki, kronika”; w czwartym już więcej i inaczej sformułowane: „Materiały problemowe, rozprawy”; „Materiały źródłowe”; „Informacje”; w piątym: „Artykuły i studia”; „Materiały, informacje, wspomnienia”; „Materiały źródłowe” oraz „Z życia Muzeum”. Od numeru 16 (2000) doszły „Biografie” i „Recenzje”, które były praktycznie nieobecne w poprzednich, a od tego momentu pojawiają się już systematycznie. Zaczęto również dołączać tłumaczenia spisów treści, jak i streszczenia w języku rosyjskim i angielskim. Coraz obszerniejszy i bogatszy stawał się materiał ikonograficzny, także barwny. Są to głównie zdjęcia nowych nabytków muzealnych oraz relacje z organizowanych wystaw i różnego rodzaju imprez. Wszystkie 27 numerów periodyku, za wyjątkiem trzeciego, ukazało się pod szyldem Muzeum. Nakład, o którego wielkości informowano w pierwszych czterech „Zeszytach”, wynosił 500 egzemplarzy; obecnie — biorąc pod uwagę praktykę wydawniczą — jest to zapewne mniej, ok. 250–300, jednak dokładnymi danymi nie dysponujemy. Średnia objętość numeru to około 250 stron, jedynie trzy wyraźnie odbiegają rozmiarami: 1 (1985) — 24 s.; 15 (2000) specjalny, jubileuszowy z okazji 15-lecia Muzeum, i w całości mu poświęcony — 106 s. oraz, jak do tej pory, najobszerniejszy 21 (2005), wydany z okazji 110. rocznicy ruchu ludowego — 450 s.

Wydawca pozostał przy zeszytowym formacie — A5, modyfikowano jednak trzykrotnie formę graficzną periodyku. Okładka numerów 1–3 wyobrażała falujący zielony sztandar; następnie w numerach 4–7 pojawił się pod tytułem na białym tle szlaczek ze stylizowanych koniczynek a pod nim czarno-biała reprodukcja rewersu medalu pamiątkowego Andrzeja Nowakowskiego *Tadeusz Kościuszko. Zwycięstwo pod Raclawicami*. Jego miejsce od numeru 8 zajął medal pamiątkowy wykonany przez Wiesława Bielaka z okazji 10-lecia Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, który utrzymał się i na następnym projekcie okładki, zmienionego już tytułu — „Rocznika” nr 9 i dotrwał do nr 14. Wyjątkowo ozdobiono numer 13 z 1999 r.,

poświęcony prawie w całości Związkowi Młodzieży Wiejskiej „Wici”, symbolem tej historycznej organizacji. Nowa, obowiązująca po dziś dzień szata graficzna periodyku przyszła z numerem 15 — jubileuszowym z okazji 15-lecia Muzeum. Od tej pory tłem jest, drukowana w sepii, komputerowa grafika przedstawiająca „Żółtą karczmę”, opracowana na motywach obrazów Macieja Milczewskiego i Stanisława Praussa. Charakterystyczna bryła zabytkowej siedziby Muzeum funkcjonuje również jako logo Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.

Od numeru 7 (1993) pojawił się skład Komitetu redakcyjnego, zwany wcześniej kolegium, który stanowią: Janusz Gmitruk (przewodniczący, dyrektor MHPRL), prof. Stanisław Dąbrowski (Uniwersytet Wrocławski, PWSZ w Legnicy), prof. Kazimierz Przybysz (Uniwersytet Warszawski), dr Jerzy Mazurek (zastępca dyrektora Muzeum), dr Arkadiusz Indraszczyk (UP-H w Siedlcach i jednocześnie pracownik Działu Naukowo-Oświatowego Muzeum) — sekretarz. W przeszłości w skład komitetu wchodził oczywiście kolejni dyrektorzy Muzeum oraz Hanna Raczyńska i Stanisław Bielski. Ten ostatni w latach 1994–2001 pełnił funkcję sekretarza redakcji (nr 8–17).

Periodyk, który „jest naukową wizytówką Muzeum”, publikuje teksty dotyczące polskiego oraz europejskiego ruchu ludowego, które przed przyjęciem do druku są recenzowane³⁰. 65% zawartości stanowią artykuły, studia, rozprawy oraz materiały (wspomnienia i relacje, dokumenty itp.); recenzje — 11%; biografie — 5%, aczkolwiek te ostatnie zagościły — jak już zaznaczono — dopiero ostatnimi laty. Stałą rubrykę, zajmującą 17% całości dotychczas opublikowanych tekstów, pt. „Z życia Muzeum” wypełniają informacje i sprawozdania z działalności instytucji, omówienia całych zespołów eksponatów lub pojedynczych, z reguły nowych nabytków. W ostatnich numerach, zwłaszcza 26 i 27 jest to zaledwie po kilkanaście stron, aczkolwiek spora ilość tekstów i materiałów powstaje właśnie na podstawie zbiorów zgromadzonych w MHPRL, podobnie stamtąd pochodzi znakomita większość materiału ikonograficznego. Wydaje się, że omawiany dział pełni już tylko rolę kroniki instytucji. Różnego rodzaju teksty okolicznościowe, publicystyczne stanowią margines nieprzekraczający 1 procenta. Autorzy tekstów rekrutują się spośród pracowników Muzeum, jak i z zewnątrz. Są to głównie historycy i politolodzy specjalizujący się w problematyce wsi i ruchu ludowego z różnych ośrodków naukowych. Pewna liczba, zwłaszcza starszych, wywodzi się z Zakładu Historii Ruchu Ludowego, czy też z aktywnie z tą instytucją współpracowała. Wielu też przewinęło się przez szeregi i aparat ZSL i jest wciąż silnie związana z obecnym PSL. Bywa, że przywiązanie do środowiska i idei wpływa na oceny oraz sposób narracji, nieraz wyraźnie zaangażowany. Najbardziej znane nazwiska to: Janusz Gmitruk — MHPRL; Jan Jachymek z Lublina — UMCS; Tadeusz Kisielewski (1939–2012) — UKW; Arka-

³⁰ <http://www.mhprl.pl/index.php/strona-gowna/dzialalnosc-naukowa/periodyk.html> (data dostępu: 01.02.2013).

dysz Kołodziejczyk (1957–2011); Antoni Podraza (1920–2008) — UJ; Stanisław Stępka (SGGW); Józef Ryszard Szaflik (1930–2008) — UW; Romuald Turkowski (UW). Z „Rocznikiem” są w kontakcie badacze z Instytutu Pamięci Narodowej, którzy — jak na przykład Antoni Kura i Mateusz Szpytma, publikują tu swoje prace dotyczące ruchu ludowego.

„Rocznik Historyczny MHPRL” — jak już zaznaczono — jest poświęcony dziejom wsi i ruchu ludowego, jednakże analiza zawartości kolejnych tomów wskazuje, że nie wszystkie okresy i wątki z tego zakresu cieszą się takim samym zainteresowaniem badaczy, niektóre są zdecydowanie preferowane. Ponad 50% dotyczy lat wojny i okupacji, szczególnie Batalionów Chłopskich, a także lat powojennych. Tu z kolei przeważają dramatyczne sprawy lat 1945–1948 (np. R. Turkowski, *Polityczny ruch oporu chłopów 1945–1947*³¹; M. Szpytma, *Ku ZSL. Proces unifikacji stronnictw „ludowych” w woj. krakowskim 1947–1949*³²; M. Żwik, *Działania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Płońsku wobec ruchu ludowego w okresie referendalno-wyborczym (1946–1947)*³³; T. Rochatka, *Dezintegracja Polskiego Stronnictwa Ludowego w Wielkopolsce w latach 1947–1949*³⁴; R. Turkowski, *Spory o miejsce Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w systemie politycznym PRL (1956–1970)*³⁵). Przyczyny takiego rozkładu akcentów w zainteresowaniach historyków ruchu ludowego mają kilka przynajmniej przyczyn. Historiografia ruchu ludowego do 1989 r. była ograniczona cenzurą, a także gorsetem ideologicznym ustroju PRL, jak samego ZSL³⁶. Opracowania dotyczące lat wojny i okupacji oraz następnych dekad, wydane przed przełomem ustrojowym, są mocno zideologizowane, wykoślawione, zmanipulowane i z reguły nierzetelne, w mniejszym lub większym stopniu. Wielu badaczy po prostu omijało te tematy świadomie, zawile się nieraz tłumacząc³⁷. Znakomita większość opracowań z tamtego okresu dotyczy zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej. Zniesienie cenzury, otwarcie archiwów umożliwiło podjęcie badań nad zaniedbanymi do tej pory obszarami. Poza tym nie należy zapominać o politycznym charakterze Muzeum, które było i jest nadal, może już nie tak formalnie jak przed 1989 r., związane ze Stronnictwem i ma do wykonania określone zadania formacyjne i propagandowe. Dla nowego, ale zbudowanego przecież w oparciu o zasoby ludzkie i materialne ZSL, Polskiego

³¹ „RHMHPRL” 1998, nr 12, s. 24–49.

³² Tamże 2005, nr 21, s. 136–157.

³³ Tamże 2010, nr 26, s. 77–88.

³⁴ Tamże 2011, nr 27, s. 143–157.

³⁵ Tamże 2005, nr 21, s. 45–85.

³⁶ Zob. G. Nieć, *Oficjalna tradycja historyczna ruchu ludowego w okresie istnienia ZSL do początku przełomu lat 80.*, [w:] *Studia Lodomeriana. Historia — Kultura — Prawo*, red. K. Grodziska, G. Nieć, Kraków 2007, s. 113–142.

³⁷ Zob. np.: T. Kisielewski, *O pisanej historii ruchu ludowego i problemach wydawniczych. Historia i współczesność — fakt współzależności*, „Wiś Współczesna” 1970, nr 12.

Stronnictwa Ludowego propagowanie martyrologii mikołaczykowskiej partii ma znaczenie kluczowe dla legitymizacji w nowej rzeczywistości, buduje tożsamość dzisiejszego PSL. Zresztą, prześladowani w okresie PRL ludowcy, a także emigranci, których jeszcze w 1989 r. było trochę, włączyli się aktywnie w budowę i działalność Stronnictwa, jak na przykład Adam Bień³⁸, Hanna Chorążyna czy Edward Kaleta.

Dawniejsze dzieje ruchu ludowego zajmują ok. 30% zawartości wydanych do tej pory numerów czasopisma, aczkolwiek — co należy podkreślić — w ostatnich latach ich liczba wzrasta. Wygląda na to, że zainteresowania badawcze, zwłaszcza młodszego pokolenia rozkładają się już bardziej proporcjonalnie (np. T. Astramowicz-Leyk, *Katolicko-Polska Partia Ludowa — polityczna formacja w latach zaborów*³⁹; T. Kisielewski, *Zamach majowy jako skutek kryzysu ustroju parlamentarno-demokratycznego w Polsce*⁴⁰; D. Kabaciński, *Ruch Ludowy wobec wojny domowej w Hiszpanii (1936–1939)*⁴¹). Przedmiotem badań staje się także najnowsza historia ruchu ludowego, obszar uprawiany zarówno z historycznego, jak i politologicznego punktu widzenia, takie teksty pojawiają również w analizowanym periodyku (A. Kura, *NSZZ RI „Solidarność” od rejestracji do delegalizacji*⁴²; P. Grządkowski, *Obszary działalności Polskiego Stronnictwa Ludowego w sejmach (1990–2005)*⁴³). Tematem, który także mógł zaistnieć w pełnym wymiarze po 1989 r. jest emigracja ludowa (A. Indraszczyk, *V Okręg PSL we Francji Montceau-les-mines. Zarys historii okręgu w latach 1947–1974*⁴⁴). Zdarzają się również ciekawe opracowania problemowe i przekrojowe (np. A. Kołodziejczyk, *Księża w ruchu ludowym*⁴⁵; S. Mańko, *Kwestia żydowska w propagandzie partyjnej stronnictw chłopskich 1918–1939*⁴⁶) oraz wielce pożyteczne kalendaria i różnego rodzaju zestawienia (Z. Kaczyński, P. Popiel, *Kongresy i zjazdy stronnictw polskiego ruchu ludowego 1893–2006. Kalendarium*⁴⁷; J. Gmitruk, *Epitafium polskich leśników 1939–1945. Leśnicy i drzewiarze — uczestnicy walki wyzwoleniczej narodu polskiego w latach 1939–1945*⁴⁸). Osobno wyróżnić wypada prace o charakterze regionalistycznym (np.

---

³⁸ Adam Bień jest m.in. jest autorem kilku tekstów, które zostały ogłoszone w „Roczniku”, jak np. *Jaka Polska być powinna* (1990, nr 4, s. 3–9). Miały one jednak bardziej publicystyczny, programowy charakter związany z procesem formowania programu politycznego nowego PSL i poszukiwaniem dla niego miejsca na scenie politycznej.

³⁹ „RHMHPRL” 2004, nr 20, s. 23–31.

⁴⁰ Tamże 1996, nr 10, s. 21–37.

⁴¹ Tamże 2010, nr 26, s. 51–62.

⁴² Tamże 2009, nr 25, s. 103–114.

⁴³ Tamże 2009, nr 25, s. 115–138.

⁴⁴ Tamże 2002, nr 18, s. 77–98.

⁴⁵ Tamże 2002, nr 18, s. 107–126.

⁴⁶ Tamże 2006, nr 22, s. 21–48.

⁴⁷ Tamże 2006, nr 22, s. 213–236.

⁴⁸ Tamże 2005, nr 21, s. 379–418.

E. Olesińska, *Życie społeczno-gospodarcze mieszkańców gminy Jeziorny w latach 1945–1950*⁴⁹; J. Romanek, *Stronnictwo Ludowe w powiecie krasnostawskim w latach 1944–1949*⁵⁰; tenże, *Powstanie i działalność Polskiego Stronnictwa Ludowego Nowe Wyzwolenie w województwie lubelskim*⁵¹). Podejmowane są również zagadnienia prasy ludowej, niestety nie w stopniu, na jaki z pewnością zasługują⁵² (np. D. Gontarz, *Wojna polsko-radziecka na łamach prasy ludowej*⁵³; M. Żuławnik, *Prasa polityczna ludowców w północno-zachodnich powiatach województwa warszawskiego (1918–1931)*⁵⁴; J. Gmitruk, „Zielony Sztandar” — *pismo jedności ruchu ludowego*⁵⁵; A. Indraszczyk, „Biuletyn Informacyjny Polskiego Stronnictwa Ludowego we Francji” w latach 1949–1952⁵⁶).

Pewna grupa prac, jakie zostały opublikowane w „Roczniku”, porusza zagadnienia kultury chłopskiej i oświaty (np. M. Bednarz-Libera, *Oświata w koncepcjach ideowo-politycznych ruchu ludowego w Galicji*⁵⁷) oraz wsi i rolnictwa (np. M.D. Bednarzski, *Początki kolektywizacji rolnictwa na Lubelszczyźnie i Podlasiu*⁵⁸); są również prace dotyczące wsi i partii agrarnych zagranicą (np. A. Giza, *Wieś chorwacka w XIX wieku*⁵⁹; R. Turkowski, *Czechosłowackie partie chłopskie w „złoty latach” I Republiki (1922–1926)*⁶⁰; tenże, *Hlinkowej Słowackiej Partii Ludowej spełniona wizja autonomii Słowacji w pomonachijskiej Czecho-Słowacji (Wrzesień–Listopad 1938)*⁶¹). Kilka tekstów można określić jako teoretyczno-ideologiczne i metodologiczne (np. T. Kisielewski, *Rewolucja chłopska bez rewolucji (przyczynek do etosu chłopskiego)*⁶²; A. Podraza, *Chłopskie organizacje i formy ich aktywności społecznej i politycznej. Próba typologii*⁶³).

Materiały źródłowe, które publikowane są w „Roczniku”, to głównie dokumenty ujawniane w ostatnich latach, do tej pory niedostępne dla badaczy, dotyczące opozycyjnej działalności ludowców w okresie Polski Ludowej lub emigracji (*Expose premiera Stanisława Mikołajczyka wygłoszone na posiedzeniu II Rady Narodo-*

⁴⁹ Tamże 2007, nr 23, s. 147–164.

⁵⁰ Tamże 2009, nr 25, s. 87–102.

⁵¹ Tamże 2011, nr 27, s. 129–141.

⁵² Stan badań nad prasą ruchu ludowego został omówiony w: W.M. Kolasa, G. Nieć, *Bibliografia historii prasy ...*

⁵³ „RHMHPRL” 1996, nr 10, s. 56–70.

⁵⁴ Tamże 2011, nr 27, s. 69–80.

⁵⁵ Tamże 2006, nr 22, s. 11–20.

⁵⁶ Tamże, s. 131–148.

⁵⁷ Część I, „RHMHPRL” 2002, nr 18, s. 33–52; Część II, tamże, 2010, nr 26, s. 11–29.

⁵⁸ „RHMHPRL” 2002, nr 18, s. 77–98.

⁵⁹ Tamże, s. 53–64.

⁶⁰ Tamże 2002, nr 23, s. 11–34.

⁶¹ Tamże 2011, nr 27, s. 81–106.

⁶² „ZMHPRL” 1991, nr 5, s. 5–28.

⁶³ „RHMHPRL” 1997, nr 11, s. 36–47.

wej w Londynie 27 lipca 1943 r., oprac. J. Gmitruk⁶⁴; P. Majer, *Święto Ludowe 1946 roku (w świetle sprawozdań aparatu bezpieczeństwa publicznego*⁶⁵; *Protokoły z obrad I i II Kongresu Polskiego Stronnictwa Ludowego we Francji w 1947 i 1948 r.*, oprac. A. Indraszczyk⁶⁶; np. S. Stępka, *Ściśle tajna informacja o pracy Służby Bezpieczeństwa w okresie kampanii wyborczej do rad narodowych w 1958 roku*⁶⁷) oraz wspomnienia, listy i relacje (np. *Stanisław Laskowski wspomina...*⁶⁸; S. Piskorz, *Wspomnienia o moim życiu i pracy w ruchu ludowym*⁶⁹; *Nieznany list Macieja Rataja w sprawie manifestacji w Nowosielcach w czerwcu 1936 r.* — oprac. Maria E. Ozóg⁷⁰; Andrzej W. Kaczorowski, *Rozmowy ze Stanisławem Mikołajczykiem w Anglii w 1960 r. Znana i nieznaną współpracę Michała Jagły z MSW*⁷¹). W numerze 26 rozpoczęto publikację, dotąd pozostających w rękopisie, ostatnich prac wybitnej badaczki dziejów wsi i ruchu ludowego, Heleny Brodowskiej, będących kontynuacją jej znanej książki pt. *Chłopi o sobie i Polsce. Rozwój świadomości społeczno-narodowej* (Warszawa 1984)⁷².

Kilka numerów poświęconych było okrągłym rocznicom: 3 z 1989 — 70. rocznicy odzyskania niepodległości; 9 z 1995 — 100. rocznicy powstania ruchu ludowego; 11 z 1997 — 80. rocznicy odzyskania niepodległości i 60. rocznicy strajku chłopskiego; 13 z 1999 — 70. rocznicy powstania ZMW „Wici”; 14 także datowany na 1999 — 60. rocznicy wybuchu drugiej wojny światowej; 15 z 2000 roku — piętnastolecie Muzeum.

2. „Śladami naszych Ojców” nieregularnik popularnonaukowy z lat 2000–2003

Z początkiem 2000 roku ukazała się nakładem Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego publikacja, tego terminu użył w artykule wstępnym Janusz Gmitruk, pt. *Śladami naszych Ojców*, która od następnego numeru przeistoczyła się w czasopiśmo. W ciągu kolejnych czterech lat wyszło w sumie osiem numerów: 2000 — 2, 2001 — 3, 2002 — 2; 2003 — 1. ISSN pojawił się na okładce dopiero w numerze

⁶⁴ Tamże 2011, nr 27, s. 257–270.

⁶⁵ Tamże 1998, nr 12, s. 145–156.

⁶⁶ Tamże 2010, nr 26, s. 217–230.

⁶⁷ Tamże 2001, nr 17, s. 263–280.

⁶⁸ Tamże 2005, nr 21, s. 369–368.

⁶⁹ Tamże 2003, nr 19, s. 165–190.

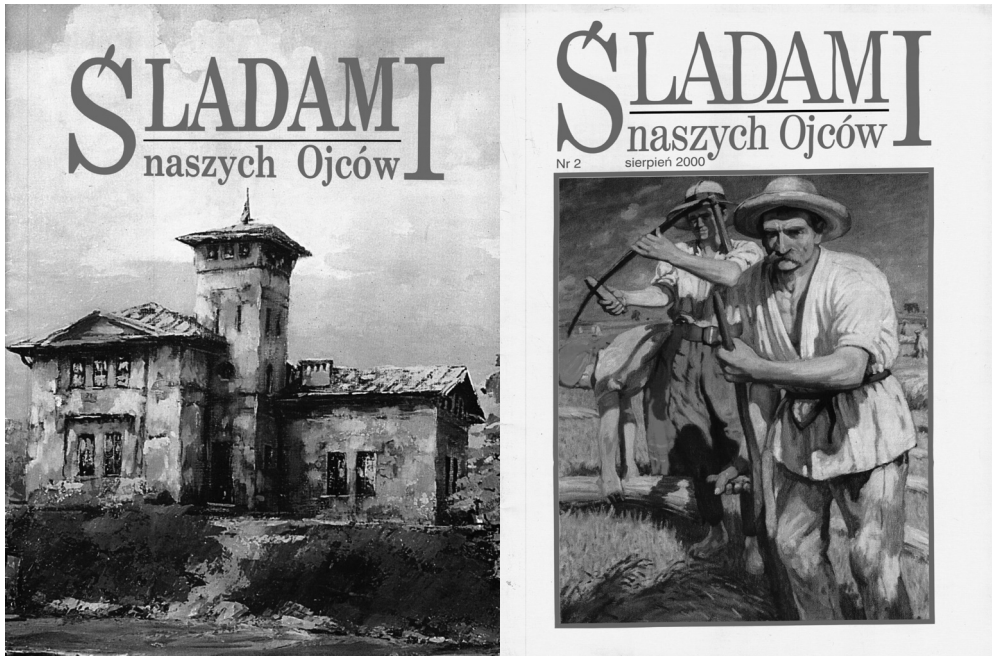
⁷⁰ Tamże 2009, nr 25, s. 207–210.

⁷¹ Tamże 2011, nr 27, s. 257–270.

⁷² H. Brodowska, *Chłopi o sobie i Polsce*, cz. 1: *Chłopi inteligencji, literaci, publicyści i profesorowie o swoich sprawach i Polsce*, „RHMHPRL” 2010, nr 26, s. 178–192; cz. 2: *Młode pokolenie chłopów o państwie*, tamże 2011, nr 27, s. 189–202.

trzecim, od tej pory występował on łącznie z ISBN, który z kolei ma swoje stałe miejsce w stopce wydawniczej na stronie drugiej. Jeden raz tylko w numerze 2. podano miesiąc — sierpień. Wydaje się, że z początku zamiysł przedsięwzięcia balansował między wydawnictwem cyklicznym a periodykiem, pierwszy zeszyt nie jest bowiem numerowany.

„Śladami Naszych Ojców” drukowany był w formacie A4 na papierze kredowym, tekst łamano w trzy kolumny, jednak przeważającą (ponad 70%) część periodyku zajmowały kolorowe zdjęcia. Liczba stron przez pierwsze siedem numerów była stała i wynosiła 32, paginowanych łącznie z lakierowaną okładką, której layout ustalił się od numeru drugiego i nie uległ zmianie do końca; numer ósmy, ostatni liczył sobie 40 stron. Reklamy zagościły dwukrotnie, zajmując w całości ostatnią stronę. W pierwszym numerze zareklamowała się firma produkująca okna drewniane, w 6. zaś Wszechnica Świętokrzyska z Kielc — uczelnia prywatna, blisko związana ze środowiskiem ruchu ludowego. Przez cały okres utrzymał się ten sam skład redakcji, złożony przede wszystkim z pracowników Muzeum: redaktor naczelny — Marianna Skowron; sekretarz — Jerzy Mazurek, przewodniczący rady programowej — Janusz Gmitruk (składu owej rady nie podano).

Rycina 2.

Okładka 1 i 2 numeru „Śladami Naszych Ojców”

Idea pisma narodziła się, jak czytamy we wstępnym artykule pt. *Śladami naszych Ojców*⁷³, w związku z coraz bardziej intensywnymi procesami integracyjnymi. To dziedzictwo oraz „bogate doświadczenia” określają „naszą tożsamość i miejsce w zjednoczonej Europie”, a szczególna w tym rola wsi, albowiem dla narodu w większości mającego swe korzenie na wsi „chłopski etos pracy i wiejska kultura mogą stać się ważnym źródłem wartości”. Według inicjatorów przedsięwzięcia, powodowanych przede wszystkim troską o dziedzictwo narodowe, zaszła potrzeba przeciwstawienia się tendencji politycznej zmierzającej „do wyparcia z polskich obyczajów i życia społecznego specyfiki narodowych tradycji i zastąpienia ich obcą nam kulturą i amerykańskim stylem życia”, w którym dominuje „miejskość”. Ponadto,

wielkie przemiany społeczno-polityczne ostatniego dziesięciolecia zepchnęły na margines sprawy ochrony dóbr naszego narodowego dziedzictwa. Zaznaczyły się tendencją do likwidacji placówek kulturalnych, oświatowych, muzealnych oraz bibliotek. Ginie tradycyjne rzemiosło ludowe, amatorski ruch artystyczny i teatralny. Pragniemy się temu przeciwstawić. [...] W niniejszej publikacji zamierzamy uchronić od niepamięci wszystko to, co składa się na ludowa kulturę wsi. Pragniemy opisywać jej historię i tradycje, a jednocześnie propagować dzisiejszych twórców i animatorów. Głównym tematem naszych zainteresowań będą obszary obecnego województwa mazowieckiego, tereny Mazowsza, Kurpiów i Podlasia.

Zarysowany w pierwszym numerze program był zgodny ze statutowymi obowiązками Muzeum, które przeszło w tym czasie pod opiekę nowo powstałego województwa mazowieckiego, stąd tak wyraźnie nakreślony geograficzny obszar zainteresowań⁷⁴. Z kolei idee, ocena charakteru przemian i ich konsekwencji odzwierciedla stanowisko politycznego patrona — PSL, które powoli, z dużą dozą sceptycyzmu i nie bez oporów dojrzało do zaakceptowania wejścia Polski do Unii Europejskiej, podkreślając w kolejnych dokumentach programowych koncepcję „Europy Ojczyzn”⁷⁵.

Zawartość czasopisma nie jest zbyt zróżnicowana gatunkowo, znakomita większość tekstów to artykuły problemowe i felietony z elementami reportażu, komunikaty, jedna recenzja, wywiad, kilka wierszy. Niewielka jest też, w porównaniu chociażby z „Rocznikiem”, liczba autorów. Ze 134 większych tekstów 112 wyszło spod pióra dziewięciorga, bywało, że w jednym numerze pojawiały się dwa i więcej podpisane przez tę samą osobę; z tej przyczyny zapewne posłużono się kilkukrotnie

⁷³ J. Gmitruk, *Śladami naszych Ojców*, „Śladami Naszych Ojców” (dalej: „ŚNO”) 2000, [nr 1], s. 3.

⁷⁴ J. Gmitruk, J. Mazurek, K. Sikora, *Muzeum Historii...*, s. 24.

⁷⁵ Szerzej w: A. Indraszczyk, *Polskie Stronnictwo Ludowe wobec integracji europejskiej w świetle dokumentów programowych (1991–2000)*, [w:] *Przeobrażenia systemowe w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Stan aktualny i perspektywy*, red. Z. Trejnis, B. Jodelka, Siedlce 2004, s. 97–105.

pseudonimami. Byli to głównie pracownicy i współpracownicy Muzeum — Ludomir Kosiński, Włodzimierz Dźbik, Janusz Gmitruk, Jerzy Mazurek, Teresa i Andrzej Lewińscy⁷⁶, Karolina Sikora, Marianna Skowron (mars, KDM) i ks. Krzysztof Ołdakowski SJ⁷⁷.

W przeciwieństwie do „Roczników”, które zapełnione są głównie historią ruchu ludowego, w „Śladami Naszych Ojców” znajdziemy przede wszystkim teksty poświęcone kulturze ludowej i życiu codziennemu wsi. Analiza zawartości całości pisma pozwala wyodrębnić kilka grup zagadnień, aczkolwiek w większości zachodzą one na siebie, jak chociażby w przypadku problematyki religijnej, gdzie zwyczaj, sztuka ludowa mieszają się z obrzędkiem i teologią; równie niełatwo nieraz jest rozdzielić historię i politykę, wpisujące się w wydarzenia kulturalne, obrzędy (np. dożynki) itp. Stałe miejsce w każdym numerze znalazły sprawy muzeum w postaci cyklu pt. *Nowe nabytki* (raz w nr 3. *Nowe muzealia*) oraz parę osobnych tekstów. Jeden przedstawiający ogólnie placówkę⁷⁸ oraz kilku poświęconych konkretnym wydarzeniom, wystawom, np. *Osiemdziesięciolecie Ochotniczych Straży Pożarnych*⁷⁹ czy *Spółdzielczość polska w okresie okupacji hitlerowskiej*⁸⁰. Systematycznie na łamach pisma prezentowano atrakcje turystyczne i zabytki Mazowsza, muzea i skanseny, zdarzało się jednak często, że wykraczano poza nakreślone tak terytorium⁸¹. Niektóre materiały pojawiały się w cyklach *Nasze dziedzictwo*, *Regionalia*.

Największa grupa, około 40% tekstów dotyczy bezpośrednio kultury ludowej, w większości przypadków także w cyklach opatrywanych, nie zawsze konsekwentnie, wspólnymi nadtytułami: *Ludzkie pasje* o twórcach ludowych⁸²; *Ginące zawody* — rzemiosła (m.in. bednarstwo⁸³, bursztyniarstwo⁸⁴, snycerstwo⁸⁵, tkactwo⁸⁶, wikli-

⁷⁶ Teresa i Andrzej Lewińscy są etnografami związanymi z Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, razem i osobno napisali i opublikowali kilka albumów oraz katalogów wystaw.

⁷⁷ Ks. Krzysztof Ołdakowski SJ (ur. 1960) był redaktorem naczelnym Redakcji Programów Katolickich w Polskim Radiu, później również Redakcji Programów Katolickich w Telewizji Polskiej. Obecnie pełni funkcję rektora Jezuickiego Kolegium Teologicznego „Bobolanum” (<http://www.centrumjp2.pl/node/3539>, data dostępu 5 II 2013).

⁷⁸ J. Mazurek, *Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, historia i współczesność*, „ŚNO” 2000, [nr 1], s. 4–6.

⁷⁹ E. Marcinkowska [i in.], *Gaszą pożary materii, wznecają ducha płomienie*, „ŚNO” 2001, nr 4, s. 28–29.

⁸⁰ M. Lidzbarski, *W służbie narodu i ojczyzny*, „ŚNO” 2002, nr 6, s. 28.

⁸¹ Np. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku — (mars) [M. Skowron], *Tam, gdzie chaty rzędem stoją*, „ŚNO” 2001, nr 4, s. 19; T. i A. Lewińscy, *Rybaczy z zachodniego wybrzeża*, tamże 2003, nr 8, s. 20–21.

⁸² Np. W. Dźbik, *W galerii pana Jana* [o rzeźbiarzu amatorze ze Strzegowa], „ŚNO” 2002, nr 6, s. 16–17.

⁸³ L. Kosiński, *Jeden z ostatnich*, tamże 2001, nr 5, s. 12–13.

⁸⁴ Tenże, *„Jantarniki” z Kurpiów*, tamże 2002, nr 6, s. 24–25.

⁸⁵ Tenże, *Ostatni z Jankowa*, tamże 2003, nr 8, s. 14–15.

⁸⁶ Tenże, *Obrazy krosnem „malowane”*, tamże 2001, nr 4, s. 22–23.

niarstwo⁸⁷); *Zwyczaj i obrzędy* (m.in. zapusty⁸⁸, dożynki⁸⁹); życia codziennego, gospodarstwa (np. o sławnym targu końskim w Skaryszewie⁹⁰) i ogólnym problemom. Niespełna 10% z kolei poświęcono literaturze, sztuce i muzyce, prezentując głównie sylwetki twórców. Zwracano uwagę na ich związki z wsią, ludowe inspiracje, region. W sposób szczególny obecny był na łamach czasopisma Władysław Stanisław Reymont, autor powieści *Chłopi*, który już za życia był celebrowany przez ludowców, i którego 75. rocznicę śmierci obchodzono w 2000 r.⁹¹; pisano także o Opinogórze Zygmunta Krasieńskiego⁹² i rodzinnych stronach Witolda Gombrowicza⁹³ oraz o Zofii Stryjeńskiej⁹⁴ i mniej znanym, urodzonym w Nosarzewie Borowym pod Mławą, malarzu Wojciechu Piechowskim⁹⁵.

Kilkanaście, bogato ilustrowanych, artykułów przedstawia historię i dzień dzisiejszy emigracji polskiej, głównie w Brazylii⁹⁶. Wynika to zapewne stąd, że problematyka Ameryki Łacińskiej i mieszkających tam Polaków bliska jest Jerzemu Mazurkowi, wicedyrektorowi Muzeum, który jest autorem kilku książek o tej tematyce. W numerze 8. ukazał się m.in. wywiad z jednym z liderów tamtejszej Polonii, Janem Kobyłańskim — postacią wpływową, acz wyjątkowo kontrowersyjną⁹⁷. Tutaj gdzieś pojawia się nadtytuł *Polskie ślady, Polonia brazylijska*.

Wprawdzie, jak już zaznaczono, dzieje ruchu ludowego nie są wiodącym tematem na łamach „Śladami Naszych Ojców”, to jednak w każdym z kolejnych ośmiu zeszytów znalazły się materiały z tego zakresu, bywało, dwa, trzy nawet, czasem z nadtytułami *Z kart historii, Ważne rocznice*. Razem z czterema tekstami, które możemy uznać za programowe, wpisują się one w tradycję Muzeum jako instytucji wspierającej ZSL a później PSL — ideowej i formacyjnej. Pomijając stałą pozycję *Nowe nabytki*, z których znakomita większość dotyczy działalności chłopskich partii, w numerze 1. przedstawiono Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego i jego

⁸⁷ Tenże, *W wiklinowym świecie*, tamże 2001, nr 3, s. 20–21.

⁸⁸ W. Dźbik, *Mazowieckie zapusty*, tamże 2002, nr 6, s. 8–9.

⁸⁹ E. Marcinkowska, *Plon niesiemy, plon*, tamże 2003, nr 8, s. 14–15.

⁹⁰ L. Kosiński, *Końskie „wstępy”*, tamże 2002, nr 6, s. 26–27.

⁹¹ E. Banko-Sitek, *Rok 2000 — Rokiem Reymontowskim*, tamże 2000, [nr 1], s. 2; E. Marcinkowska, *Wieś słowem malowana*, tamże 2000, nr 2, s. 10–11; *Lipieckie tradycje*, tamże 2002, nr 6 (tekst przygotowany przez Muzeum im. Władysława Stanisława Reymonta w Lipcach Reymontowskich).

⁹² W. Dźbik, *„Każde drzewo poznałoby mnie”*, tamże 2001, nr 5, s. 20–21.

⁹³ J. Mazurek, *Gombrowicza strony rodzinne*, tamże 2001, nr 4, s. 25.

⁹⁴ T. i A. Lewińscy, *Malarka polskiego folkloru*, tamże 2001, nr 5, s. 14–15.

⁹⁵ W. Dźbik, *Wojciech Piechowski malarz spod Mławy*, tamże 2001, nr 5, s. 16.

⁹⁶ Np.: J. Mazurek, *Wyjeżdżali tam, gdzie „chleb rośnie na drzewach”*, tamże 2000, nr 2, s. 12–13; tenże, *Ojciec Polonii brazylijskiej*, tamże 2001, nr 3, s. 13.

⁹⁷ Tenże, *Dla Polski i Polonii. Rozmowa z Janem Kobyłańskim, prezesem Unii Stowarzyszeń i Organizacji Polskich Ameryki Łacińskiej*, tamże 2003, nr 8, s. 27.

działalność⁹⁸. W 2. obszernie relacjonowano uroczystości sprowadzenia do Polski prochów Stanisława Mikołajczyka⁹⁹ — postaci dla współczesnego PSL kluczowej, będącej najważniejszym ogniwem legitymizacji partii mającej przecież peerelowskie korzenie. Przypomniano ponadto okrągłą, 80. rocznicę bitwy warszawskiej w 1920 i związane z nią, a tradycją sięgające lat 30., Święto Czynu Chłopskiego, do którego zaczęto nawiązywać na powrót od 1990 r.¹⁰⁰ Tutaj z kolei istotne jest, przede wszystkim, przeciwstawienie się ludowców kultowi Józefa Piłsudskiego, głównego antagonisty i prześladowcy Wincentego Witosa. Kult ten odżył ze zdwojoną siłą po 1989 r., zyskując nowe konteksty polityczne. Ostanie dwa akapity tekstu brzmią jednoznacznie:

W 1990 roku w 70 rocznicę zwycięstwa w wojnie polsko-bolszewickiej Rada Naczelna Polskiego Stronnictwa Ludowego ponownie ustanowiła 15 sierpnia dniem uroczystych obchodów Święta Czynu Chłopskiego. Ustanawiając obchody władze Stronnictwa protestowały przeciwko bezkrytycznej apologii sanacji i dokonań piłsudczyków w 1920 r. przez ówczesne rządy solidarnościowe. Oceniając wkład chłopów w zwycięstwo w 1920 r. zwracały uwagę na aktualne problemy wsi polskiej poddawanej eksploatacji ekonomicznej przez liberalne ekipy rządowe¹⁰¹.

W 3. numerze pisma Janusz Gmitruk w felietonie *Z myślą o XXI wieku* nakreślił heroiczną i antypiłsudczykowską wizję dziejów ruchu ludowego¹⁰²; przypomniano również, pod jakże znamienym tytułem — *Historia pisana chłopską krwią*, sławną bitwę i zwycięstwo Batalionów Chłopskich pod Zaborecznem na Zamojszczyźnie, które powstrzymało niemiecką akcję wysiedleń. Tablicę upamiętniającą to wydarzenie usunięto z Pomnika Nieznanego Żołnierza w Warszawie, o co upomniał się autor artykułu¹⁰³. Tradycyjnym, obchodzonym od 1904 r. świętem chłopskich partii jest Święto Ludowe, o którym możemy przeczytać w numerze 4. w dwóch tekstach Gmitruka¹⁰⁴. Tutaj z kolei splatają się wątki religijne, polityczne i martyrologiczne: rodowód święta, dramatyczne wydarzenia z lat 30. — krwawo tłumione przez sanację manifestacje i strajki chłopskie, okupacja i wreszcie powojenna rzeczywistość ZSL. Czytamy m.in.:

⁹⁸ J. Mazurek, *Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, historia i współczesność*, „ŚNO” 2000, [nr 1], s. 4–6.

⁹⁹ J. Gmitruk, *Wielki Polak Stanisław Mikołajczyk*, „ŚNO” 2000, nr 2, s. 2–4; tenże, *Trudny powrót do Ojczyzny*, tamże, s. 4–7.

¹⁰⁰ Tenże, *Święto Czynu Chłopskiego*, tamże 2000, nr 2, s. 31–32.

¹⁰¹ Tamże, s. 32.

¹⁰² J. Gmitruk, *Z myślą o XXI wieku*, tamże 2001, nr 3, s. 3–4.

¹⁰³ Tenże, *Historia pisana chłopską krwią*, tamże 2001, nr 3, s. 30.

¹⁰⁴ Tenże, *Święto wsi polskiej*, tamże 2001, nr 4, s. 3 i 10; tenże, „*O władzę, ziemię i oświatę dla ludu*”, tamże, s. 31–32.

Upadek komunizmu w Polsce, do czego też przyczynił się ruch ludowy, wytworzył możliwości powrotu do tradycji obchodów Święta Ludowego. Symboliczny charakter miały obchody Święta Ludowego w 1990 r. Polskie Stronnictwo Ludowe zorganizowało swoje święto na Jasnej Górze, aby szczególnie zaakcentować przywiązanie do tradycji narodowej, wiary i Kościoła. Obchody w następnych latach odbywały się w innej już atmosferze — rywalizacji i walki politycznej¹⁰⁵.

W drugim tekście z kolei przypominano, także kilkoma fotografiami, pamiętną, antysanacyjną manifestację w Nowosielcach. W numerze 5. zamieszczono obszerny tekst o Macieju Rataju — ważnej ikonie PSL, postaci heroicznej, cieszącej się również wielkim autorytetem poza swoim środowiskiem politycznym, podkreślając że był „gorącym rzecznikiem jedności wśród ludowców”¹⁰⁶. Owej idei jedności ruchu, która urzeczywistniła się w 1931 roku, poświęcono tekst w następnym, 6. numerze oraz przygotowaną przez Muzeum rocznicową wystawę w siedzibie NKW PSL¹⁰⁷. Tutaj znalazł się obszerny i bogato ilustrowany artykuł o prześladowaniach ludowców przez NKWD i UB po 1945 r., które także stanowią istotny element mitologii współczesnego PSL¹⁰⁸. W numerze powrócono do postaci Macieja Rataja i „jego działalności, [która] stanowi piękny wkład polskiego ruchu ludowego w historyczny dorobek narodu”¹⁰⁹ oraz problemów funkcjonowania przedwojennych partii chłopskich, co znamienne, namawiano do „czerpania [z historii] pomysłów dla aktualnych rozwiązań organizacyjnych w Stronnictwie”¹¹⁰. W ostatnim, 8. numerze „Śladami Naszych Ojców” ogłoszono trzy artykuły historyczne — o polskich ludowcach w parlamencie austriackim¹¹¹, wiciarzu, Janie Piekalkiewicz¹¹² i Międzynarodówce Chłopskiej, w kontekście jednoczącej się Europy¹¹³. Temu, już przecież całkiem współczesnemu, problemowi dedykowane było zasadniczo — jak już zaznaczyliśmy — całe czasopismo. Powracano do tego tematu kilkakrotnie, za każdym razem podkreślając konieczność ochrony tożsamości narodowej kultury itp. zagrożonej — w przekonaniu autorów — zachodzącymi procesami społecznymi i ekonomicznymi po 1989 r., o czym przypominano przy różnych okazjach¹¹⁴. Odwoływano się często do Jana Pawła II¹¹⁵. Deklarowano, posługując się charakterystyczną meta-

¹⁰⁵ Tamże, s. 10.

¹⁰⁶ J. Gmitruk, *Marszałek Maciej Rataj*, tamże 2001, nr 4, s. 3–4.

¹⁰⁷ Tenże, *Jednia ruchu*, tamże 2002, nr 6, s. 2 i 29.

¹⁰⁸ Tenże, *Cień Lubianki. Losy więźniów i ich rodzin*, tamże 2002, nr 6, s. 30–31.

¹⁰⁹ Tenże, *Maciej Rataj — wybitny mąż stanu*, tamże 2002, nr 7, s. 4 i 30.

¹¹⁰ Tenże, *Ludowi parlamentarzyści — księżęta ruchu ludowego*, tamże 2002, nr 7, s. 3 i 30.

¹¹¹ L. Skuz a, *Ludowcy w parlamencie austriackim*, tamże 2003, nr 8, s. 38–39.

¹¹² J. Gmitruk, *Prof. Jan Piekalkiewicz — ludowiec, patriota, wiciarz (1892–1943)*, tamże 2003, nr 8, s. 3–4.

¹¹³ Tenże, *Wolni z wolnymi*, tamże 2003, nr 8, s. 2.

¹¹⁴ M. Skowron, *Zanim pierwsza gwiazdka zaświeci...*, tamże 2001, nr 5, s. 7.

¹¹⁵ J. Gmitruk, *Kultura to skarb bezcenny*, tamże 2001, nr 3, s. 3–4.

foryką, że pismo „będzie starało się współpracować ze wszystkimi, którym bliskie będą wspólne działania, aby rozciągające się odłogi kulturowego ubóstwa mogły być zamienione w uprawne pola”¹¹⁶. Przy całej świadomości zagrożeń, dostrzeżano jednak także szanse wyrwania polskiej wsi z izolacji, spełnienia „utopijnych marzeń”¹¹⁷.

Treść i wymowa „Śladami Naszych Ojców” odzwierciedla, nieraz dość pokrętnie, oblicze ideowe Polskiego Stronnictwa Ludowego balansującego między lewicową tradycją i wybitnie socjalnym programem ekonomicznym a ideologicznym konserwatyżmem, przywiązaniem do religii katolickiej i propagowanych w jej ramach wartości, postaw. Potrzeba legitymizacji w nowej rzeczywistości, wydaje się, sprawiała, że owe wartości po 1989 r. były i są nadal dość intensywnie wykorzystywane w retoryce politycznej PSL. W czasopiśmie znalazły się też teksty wyraźnie konfesyjne, często niemające żadnych wątków ludowych, jak chociażby felietony jezuita, Krzysztofa Ołdakowskiego, w innych zaś mocno akcentowano tego rodzaju aspekty. Znamienna jest także podniosła retoryka (np. „dzieło przodków”, „chlubna tradycja” itp.). Z drugiej strony należy zaznaczyć, że polityczny pragmatyzm i wyborcza arytmetyka sprawiły, iż partia ta dwukrotnie znalazła się w koalicji z postkomunistyczną lewicą (1993–1997 i 2001–2003)¹¹⁸, zaś od 2007 roku współrządzi z postsolidarnościową, liberalną Platformą Obywatelską¹¹⁹. Pismo narodziło się w roku 2000, kiedy to PSL od dłuższego czasu pozostawał w opozycji i poszukiwał politycznych partnerów rozglądając się raczej w prawą stronę, z kolei w roku następnym wszedł, nie bez wewnętrznych oporów, ponownie do rządu z SLD. Ta koalicja trzeszczała w szwach od początku i zakończyła się spektakularnym wyrzuceniem ludowców w marcu 2003 r.¹²⁰ Nawiasem mówiąc, być może to głównie ta niekorzystna, bądź co bądź, zmiana koniunktury wpłynęła na zaprzestanie wydawania czasopisma.

„Śladami Naszych Ojców” to zaledwie epizod w dziejach prasy ruchu ludowego, próba popularnonaukowej oferty, bardziej z ideowym niż politycznym przesłaniem. Redaktorzy pisma i autorzy tekstów jednoznacznie wpisali się w nurt ludowej czy lepiej ludowcowej publicystyki propagując zarówno kulturowe dziedzictwo wsi, jak i dorobek organizacyjny i programowy ruchu ludowego. Zaś owo ideowe przesłanie, podkreślające wagę tego dziedzictwa, pobrzmiwa z wyraźną i niepozbawioną w pewnym stopniu racji pretensją chłopstwa polskiego o wielowiekowy wyzysk

¹¹⁶ Tamże, s. 4.

¹¹⁷ B. Kułka, *Kaśka, wąż, jabłko i... integracja*, tamże 2001, nr 4, s. 3.

¹¹⁸ *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, oprac. W. Gładkiewicz, K.A. Paszkiewicz, B. Sawicka, Wrocław 2004; Z. Kaczyński, P. Popiel, A. Przybylska, *Kalendarium historii polskiego ruchu ludowego*, Warszawa 2008, s. 284, 311, 314.

¹¹⁹ Tamże, s. 335.

¹²⁰ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004, s. 264–266.

i marginalizację¹²¹ oraz obejmującymi ponad stuletnią historię partii chłopskich roszczeniami, dążeniem do głębokiej rewizji wielu wydarzeń i funkcjonujących sądów, stereotypów, jak chociażby w odniesieniu do międzywojnia.

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego było i jest ściśle związane z partią, najpierw z ZSL, a później PSL. Wypełnia z jednej strony typowe dla placówki muzealnej zadania, z drugiej zaś aktywnie funkcjonuje w ramach ruchu ludowego, siłą rzeczy, w wyrażnie politycznym charakterze. Podobnie i omówione periodyki — wciąż utrzymujący się i pozytywnie odznaczający się na tle podobnych pism regularnością ukazywania — naukowy „Rocznik Historyczny” oraz popularnonaukowe „Śladami Naszych Ojców” z lat 2000–2003 mieszczą się także w obszarze prasy ludowej, są też istotnym i pożytecznym źródłem do badań nad najnowszymi dziejami tej formacji. Ich zawartość, zarówno pod względem poruszanej tematyki, jak i treści, idei uzupełniają naszą wiedzę o najnowszych dziejach ludowych stronnictw w Polsce.

Bibliografia

- Czasopisma naukowe, bibliotek, archiwów, muzeów. Tradycje — role — perspektywy*, red. A. Królczyk, Kórnik 2010.
- Dąbrowski S., *Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego — pierwsze trzydziestopięciolecie 1959–1994*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1995, nr 29.
- Dereń B., *Krakowscy konfederaci. Ludowa opozycja w Krakowskiem w latach 1945–1974*, Warszawa 2003.
- Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004.
- Friszke A., *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, Londyn 1994.
- Gmitruk J., Mazurek J., Sikora K., *Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Historia, zbiory, ekspozycja*, Warszawa 2004.
- Gmitruk J., *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe 1949–1989*, Warszawa 2004.
- Gmitruk J., *Dorobek edytorski Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie*, Warszawie 2005.
- Indraszczyk A., *Polskie Stronnictwo Ludowe wobec integracji europejskiej w świetle dokumentów programowych (1991–2000)*, [w:] *Przeobrażenia systemowe w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Stan aktualny i perspektywy*, red. Z. Trejnis, B. Jodełka, Siedlce 2004.

---

¹²¹ Czytamy m.in.: „Dziedzictwo kulturowe Polaków jest najczęściej prezentowane na przykładzie dziejów dynastii królewskich. Tymczasem większość naszych przodków pracowała na wsi, uprawiając ziemię”. („...stąd nasz ród”, „ŚNO” 2000, [nr 1], s. 20).

- Jachymek J., *Dorobek polskiej historiografii ruchu ludowego. Stan badań i postulaty badawcze*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1998, nr 30.
- Jakubowska B., *Ruch ludowy wobec przeszłości narodowej (do 1939 r.)*, Warszawa 1995.
- Jednaka W., *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004.
- Kaczanowski L., *Wydawnictwa*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2000, nr 15.
- Kaczyński K., Popiel P., Przybylska A., *Kalendarium historii polskiego ruchu ludowego*, Warszawa 2008.
- Kisielewski T., *O pisanej historii ruchu ludowego i problemach wydawniczych. Historia i współczesność — fakt współzależności*, „Wiś Współczesna” 1970, nr 12.
- Koczur T., *Polityczny ruch ludowy w Polsce — transformacja partyjna. Myśl polityczna, organizacja, działalność, przemiany wewnętrzne*, Toruń 2005.
- Kolasa W.M., Nieć G., *Bibliografia historii prasy polskiego ruchu ludowego*, Warszawa 2012.
- Krawczyk A., „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” (1959–1989 — pismo, twórcy, środowisko), [w:] *Wiś i ruch ludowy w Polsce i Europie*, t. 1: *W kręgu historii i tradycji*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, F. Kampka, Warszawa 2012.
- Kupiec J., Sroka K., *Muzeum Wincentego Witosa w Wierzchosławicach*, [w:] *80 lat Muzeum w Tarnowie*, [red. A. Bartosz], Tarnów 2007.
- Marcinkowska E., *Od „Żółtej Karczmy” do pałacu Blanka — o siedzibach Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2000.
- Nieć G., „Rocznik Historyczny Muzeum Polskiego Ruchu Ludowego” — dwadzieścia pięć lat placówki i pisma na przełomie epok, [w:] *Czasopisma naukowe...*
- Nieć G., *Między historią, tradycją a polityką. Ludowcy w okresie przełomu ustrojowego 1989–1991*, Kraków 2004.
- Nieć G., *Oficjalna tradycja historyczna ruchu ludowego w okresie istnienia ZSL do początku przełomu lat 80.*, [w:] *Studia Lodomeriana. Historia — Kultura — Prawo*, red. K. Grodziska, G. Nieć, Kraków 2007.
- Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, oprac. W. Gładkiewicz, K.A. Paszkiewicz, B. Sawicka, Wrocław 2004.
- Sowa A.L., *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945–2001)*, Kraków 2001.
- Turkowski R., *Walka o zachowanie tożsamości politycznej w szeregach Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (1949–1962)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2000, nr 31.
- Wrona G., *Polskie czasopisma naukowe w latach 1918–1939*, Kraków 2005.
- Wrona J., *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce — funkcje — relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1995.
- Wrona J., *ZSL — rola i miejsce w systemie partyjnym PRL*, [w:] *Dzieje i przyszłość polskiego ruchu ludowego...*, t. 2: *Polska Ludowa (1944/45–1989)*, red. W. Paruch, S. Pastuszka, R. Turkowski, Warszawa 2002.